

Mälu Instituudi rahvusvahelise komisjoni liige, avalikku sessiooni ja järgnenud neljandat konverentsipaneeli juhtinud Nicholas Lane, et genotsiidi määratluse laiendamisse tuleb suhtuda ettevaatlikkusega, kuna see võib niiviisi devalveeruda.

Avaliku sessiooni lõppedes sai sõna tervituseks konverentsi ühe toetaja, Avatud Eesti Fondi juht Mall Hellam, kes muu hulgas avaldas lootust, et seesugused konverentsid jätkuvad ka edaspidi.

Konverentsi neljas ja ühtlasi viimane paneel puudutas õiguslikke aspekte Ida-Euroopa totalitaarreežiimide ajalookäsitlustes. Doktor Agata Fijalkowski Lancasteri Ülikoolist rääkis Poola kogemusest „kommunismiaegse” õigusliku identiteedi kujundamises. Ta analüüsis seda, kuidas Poola justiitsüsteem kaotas sotsialismiperioodi alguses oma õigusliku iseseisvuse ja identiteedi, mis viis õigusriigi kadumisele. Konverentsi lõpetas Tartu Ülikooli rahvusvahelise õiguse professor Lauri Mälksoo ettekandega „Mälusõjad ja rahvusvaheline õigus”. Mälksoo ettekandest jäi kõlama mõte, et nii ajalooteadusel kui ka rahvusvahelisel õigusel on midagi ühist: nad on vaidlustavad. See on tihti pettumus ajaloolastele, sest nad ootavad rahvusvahelistelt õigusnormidelt selgeid juhiseid. Mälusõjad on mõnikord võitlus selle üle, kuidas interpreteerida rahvusvahelist õigust minevikus. Siia, vaidlusaluste küsimuste hulka kuuluvad Baltimaade kontekstis: kuidas on õige kohaldada Nürnbergi rahvusvahelise tribunali (Londoni) põhikirja sätteid rahvusvaheliste kuritegude kohta Nõukogude kuritegude osas Baltimaades ja millised on nende ebaseadusliku okupeerimise/annekteerimise õiguslikud tagajärjed.

Konverents sai teoks tänu Avatud Eesti Fondi ja haridusministeeriumi toetusele. Sihtasutuse Unitas kutsel osalesid konverentsil aktiivselt ka vabasektori esindajad, sh. Moldovast, Gruusiast, Poolast jne. kandmaks edasi ideed ühiskondliku lepituse otsimise tähtsusest. Ilmselt tõdesid kõik, et nii nagu sovetlik identiteedikujundus toimus koordineeritult, nii peab toimuma rahvusvahelises koostöös ka selle tagajärgede neutraliseerimine, kuid selle vahega, et siin ei saa olla diktaatoreid ega alluvaid, koostöö peab olema võrdsetel alustel. Konverents andis lootust, et kuigi propaganda mõju hindamine on raske, pole see siiski võimatu. Ja et identiteete on kergem luua kui muuta.

Meelis Saueauk

Balti kohtumise taastulemine

Kolme aasta järel leidis tänava juunis taas aset Balti arhiiviesinduste kohtumine asukohaga Šiauliai külje all Bubiai külas. Vahepealne majandussurutis, aga ka suuremad ümberkorraldused Läti ja Leedu arhiivisüsteemides tekitasid kooskäimistesse pausi 2009. ja 2010. aastal. Seekordne kogunemine Leedus oli järjekorras 14. ning tõi kokku paarikümne inimese ringis, Eestist ja Lätist oli esindajaid kuus eesotsas riigiarhivaaridega. Sündmuse kokkukutsuja ja võõrustaja oli Leedu riigiarhivaar Ramojus Kraujelis.

Kohtumise ametlik osa 9. juunil hõlmas ülevaateid Balti arhiivisüsteemides toimunud viimasel kolmel aastal, puudutades ühtlasi uusi arhiiviseadusi ning kolme riigi koostöö jätkamise uut vormi tulevastel aastatel. Leedus toimus ulatuslik avaliku sektori reform pärast uue valitsuse moodustamist 2009. aasta novembris, mis tõi kaasa palgakärped. Sama aasta septembris oli valitsusele esitatud uue arhiiviseaduse eelnõu ja see kiideti heaks 2010. aasta alguses. Seadus hakkas kehtima 1. jaanuaril 2011. Selle alusel on Leedu avalike arhiivide katusasutuseks arhiivide peavalitsus koos riigiarhivaari institutsiooniga, mis alluvad kultuuriministeeriumile. Peavalitsus (*National Documents and Archives Service*) vastab organisatsioonina meie mõistes rahvusarhiivile, hõlmates 15 arhiivi, millest viis on suuremad: ajalooarhiiv, riigiarhiiv, kaasaegsete dokumentide (alates 1990) arhiiv, eriarhiiv (KGB) ning kirjandus- ja kunstiarhiiv. R. Kraujelise sõnul on arhiivitöötajate arv vähenenud umbes viiendiku võrra alates 2007. aastast – töötajaid oli siis 547, nüüd on 455. Eelarve on teinud läbi veelgi suurema languse – kui 2008. aastal oli see 25 miljonit litti, siis 2011. aastal saavad arhiivid kasutada vaid 16 miljonit litti. Ühtaegu on arhiivipäringud kahanenud 65 000-lt (2007) 40 000 päringuni aastas (2010). Olulisemad käimasolevad projektid on digitaaldokumentide vastuvõtusüsteemi loomine, arhiiviteenuste integreeritud süsteemi ehitamine, töötajate erialane väljaõpetamine ning filmide digiteerimine. Vilniuses on käimas uue arhiivihone ehitamine (Mindaugo 8), selle

valmimine on ette nähtud 2012. aastal.

Dokumendihalduse üksuse juhataja Daiva Lukšaitė lisas uue arhiiviseaduse tutvustamisel, et seaduse peamine siht on digitaaldokumentide pikaajaline säilitamine ja neile ligipääsu tagamine. Asutustele on kehtestatud riigiarhiivari poolt kinnitatud dokumendihalduse nõuded, tegeletakse juhiste väljatöötamisega. Avalikku arhiivi on asutustel õigus üle anda 5 aastat vanu digitaaldokumente, juba tänava sügisel peab valmima meie universaalsele arhiveerimismoodulile sarnane lahendus, mis katab nii dokumentide üleandmise, vastuvõtmise kui ka juurdepääsu. Projekti maksumus ulatub 3,5 miljoni euroni. Arhiivieskirja osas seisneb Leedu peamine erinevus võrreldes Eestiga eraldi eeskirjade olemasolus nii korrastamisele, kirjeldamisele, elektrooniliste dokumentide üleandmisele kui ka muule arhiivitööd hõlmavale. Meil on need tegevused teadupärast määratletud ühes arhiivieskirjas.

Läti arhiivielust andis ülevaate riigiarhiivari Māra Sprudza. Uus arhiiviseadus jõustus Lätis sarnaselt Leeduga 1. jaanuaril 2011 ning sellega loodi rahvusarhiiv kultuuriministeeriumi haldusalas. Rahvusarhiivi koosseisu kuulub 18 arhiivi ja uus organisatsioon võttis üle kogu eelneva Läti riikliku arhiivisüsteemi. Läti uus arhiiviseadus matkib enamikus Eesti 1998. aasta arhiiviseadust, kirjeldades arhivaalide kogumise, säilitamise ja kasutamise tingimusi, aga ka nõustamist ja järelevalvet, tegevuslubade väljastamist arhiiviteenuse pakkujaile, arhiivari kutse omistamist ja muud meie veel kehtivast seadusest ülevõtetut. Riigiarhiivari asetäitja Ingūna Slaidiņa täiendusel on seaduses olulisel kohal ka juurdepääsupiirangud isikuandmetega arhivaalidele, järgides meile tuttavat 30/110/75 põhimõtet. Erinevusena Eestist on sätestatud rahvusliku arhiivifondi loomine. Rahvusarhiivi tänavuse aasta tegevussuunaks on asutuste dokumendihalduse arendamine ja asutuste arhiivariide koolitamine, samuti juhiste väljatöötamine. Hoogsalt on asutud ka arhiivi infosüsteemi edasi arendama, teatiste e-tellimuste süsteemi looma ning tehakse ettevalmistusi digitaaldokumentide vastuvõtusüsteemi rajamiseks. Riiklik arhiivisüsteemis töötavate inimeste hulk on läbi teinud pea 40%-lise vähenemise: 2008. aastal on teenistuses 697 töötajat ja 2011. aasta alguses oli neid järel vaid 426. Kolme aastaga on arhiivide eelarve langenud enam kui poole võrra, 7,4 miljonilt latil 3,3 miljoni latini. M. Sprudza sõnul on reformide senimärgatav mõju seisnenud koostöö tihenemises arhiivide vahel

ehk riigiarhiivari poolt otsesõnu väljaõelduna ei ole Läti suured arhiivid üksteise suhtes enam vaenulikult meelestatud.

Eestis toimunust andis ülevaate Toivo Jullinen. Ta nimetas nii arhiivi eelarve vähenemist kui ka töötajate arvu kahanemist pärast 2008. aastat, ent vaadates kogu rahvusarhiivi eluiga alates 1999. aastast võib märgata muutuste rahu-likku toimumist ja stabiilset arengut. Positiivsena saab esile tuua uute hoidlapindade soetamist kümnendi alguses (nõuetele vastavates tingimustes oli 1999. aastal vaid 2% arhivaalidest, nüüd on 54%) ning Euroopa Liidu poolt rahastatavate digiteerimisprojektide käivitumist kümnendi lõpul (hõlmates kokku ligi 2 miljonit eurot). Negatiivsena tuleb aga jätkuvalt märkida vaba hoidlapinna praegust puudumist – hetkel on vaba pinda veel üksnes 300 ruutmeetrit ja olukord on tõsisem kui kunagi varem. Uute arhiivihoonete ehitamine on hädavajalik. Rahvusarhiivi arendustööde juures tuli pikemalt jutuks universaalse arhiveerimismooduli testimine ja ministeeriumidele tutvustamine. T. Jullineni sõnavõtule järgnenud arutelul vajas selgitamist hindamise olulisus enne arhivaalide elektroonilist ülevõtmist – arhiveerimismoodul ei ole mõeldud töötama konveiermeetodil, eelnev hindamisprotseduur on möödapääsmatu.

Priit Pirsko selgitas Eesti uue arhiiviseaduse olulisemaid põhimõtteid. 1. jaanuaril 2012 kehtima hakkav arhiiviseadus on võrreldes 1998. a. seadusega üldisem, ent asjakohasem ja peab loodetavasti vastu pikemale ajaproovile. Digitaaldokumentide säilivuse ja kasutatavuse tagamise eesmärgil sätestab seadus dokumentide üleandmise tähtajana kümme aastat. Järelevalve ja nõustamine on suunatud eeskätt asutustele, kus sünnib arhiiviväärtuslik teave – avaliku arhiivi huvivälja kuuluvate asutuste arv väheneb sellega kahe kolmandiku võrra. Mujal vähemalt paarkümmend aastat levinud makrohindamise meetod on uues seaduses selgelt sõnastatud ning dokumentide väärtuse võimalikult varajane hindamine on makrohindamise nurgakivi. Arhivaalide kasutuse asjus ei tulene arhiiviseadusest ühtegi piirangut, kuid avaliku teabe seaduse järgi on arhiiv teabe valdaja ja peab järgima sellest ja kaasnevaist seadustest tulenevaid piiranguid juurdepääsu võimaldamisel. Olulisemate muutustena sai nimetatud ka arhiiviteenuse tegevuslubade süsteemi kaotamist ja arhiivari kutse süsteemi suundumist kutse seaduse raamidesse. Eesti uue arhiiviseaduse loomest ja sisust saab põhjaliku kahes keeles ülevaate riigiarhiivari artiklist aastaraamatus „Rahvusarhiiv 2009–2010“.

Sõnavõttude vooru lõpetas Leedu riigiarhiivi esindaja Jolė Stimbirytė, tutvustades dokumentaalfilmide digiteerimise projekti. Eesmärk on digiteerida ja kättesaadavaks teha aastail 1919–1960 loodud Leedu dokumentaal- ja kroonikafilmid, neid on ühtekokku tuhatkond nimetust. Ligi 3 miljonit eurot maksva projekti raames on soetatud Baltikumis ainulaadne digiteerimistehnika ning rajatud vastav hoidla. Praeguseks on digiteeritud 30 filmi, mida saab vaadata aadressilt www.e-kinas.lt.

Kokkusaamise lõpuks tõstatas Priit Pirsko küsimuse Balti kohtumiste tulevikust – kas ja kuidas jätkata? Ta nimetas positiivseina kohtumiste sotsiaalset ja informatiivset külge, negatiivseina aga korraldusraskusi kärbitud eelarvete tingimuses. Kohtumiste kaalukust saab tõsta arhiivide erialaspetsialistide ja kutseühingute kaasamisel. Nii Leedu kui ka Läti esindajad pidasid vajalikuks kord aastas või üle aasta kohtumistega jätkata ning toetasid laiema osalejaskonna kaasamist, võimalusel ka vähemalt ühte tuntud eestkõnelejat väljastpoolt Baltikumi. Samuti pooldati eriala-

ühenduste kutsumist, kõigis kolmes riigis on arhivaaride kutseühingud tegevad. Laiemas ringis kohtumisi saaks toetada ka osalusmaksude ja iga arhiivi panusega. Üksmeelselt jõuti arvamusele, et kohtumised võiksid edaspidi toimuda üle aasta ja korraldajariik roteerub. P. Pirsko ettepanekul kiideti heaks järgmise Balti arhiiviesinduste kohtumise läbiviimine 2013. aastal Eestis, valdkonnaks digitaalarhiivindus.

2011. aasta Balti kohtumist jäävad lisaks eeltoodule meenutama Šiauliai maa-arhiivi külastamine 10. juuni ennelõunal (vastvalminud maa-arhiivi juurdeehitis jättis mulje liigagi toretsevaist töö- ja hoiuruumidest, ent hoone asub ka linna peamise äritänava ääres!) ning jalutuskäik güdiga nii Šiauliai südalinnas kui ka linna lähistel kuulsal ristimäel. Sõbralikus õhkkonnas ja kuumas kliimas kulgenud külaskäigu õnnestumise kinnituseks sai jäädvustatud mõnigi ühispilt, millest üks olgu koos nimedega siinkohal ka ära toodud.

Birgit Kibal

Balti arhiivitöötajad Šiauliai maa-arhiivi taustal 10. juunil 2011, alumisest reast vasakult paremale: Priit Pirsko (Tartu), Ramojus Kraujelis (Vilnius), Gintaras Dručkus (Kaunas), Dace Kārklīņa (Riia), Māra Sprudza (Riia), Virginija Čijunskienė (Vilnius), Romas Jautakis (Šiauliai), Jolė Stimbirytė (Vilnius), Birgit Kibal (Tartu), Hedvig Mäe (Tallinn), Arnis Vasiljevs (Riia), Reinis Grīgs (Riia), Valdas Pipinis (Vilnius), Ingūna Slaidiņa (Riia), Ausma Beinoravičienė (Šiauliai), Indrek Kuuben (Tartu), Toivo Jullinen (Tallinn), Daiva Lukšaitė (Vilnius), Ovidijus Léveris (Vilnius), Nonna Jermakova (Riia), Dalius Žizys (Vilnius), Edmund Schimanski (Tallinn). Foto: Leedu delegaadi erakogu